

DOI: <https://doi.org/10.36719/3005-3137/7/21-27>

Könül Həsənova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

<https://orcid.org/0000-0001-8795-252X>

mail:konul.hasanova@adpu.edu.az

Bəxtiyar Vahabzadə ana dilimizin təəssübkeşi kimi

Xülasə

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında B.Vahabzadənin dilə, dil tarixinə, onun saflığına, qorunmasına həsr etdiyi şeirlər nəinki uşaqlar, hətta böyüklər tərəfindən sevilməkdədir. Bunun səbəbi isə şairin dil haqqında bu təəssübkeşliyinin dil daşıyıcıları olan Azərbaycan xalqının mənafehləri ilə üst-üstə düşməsidir. Şair dilin təmizliyinin qorunmasının təkcə yazışı, şair və alimlərin deyil, ədəbiyyatşünasların və xalqımızın mənəvi yükünə çevirmişdir. O, öz əsərlərində dilin xalq üçün necə dəyərli mənəvi sərvət olması fikrini aşılamaq istəmiş və dilimizin əhatə dairəsini genişləndirmişdir. Şair dilin insanlar arasında təkcə ünsiyyət vasitəsi kimi yox, məxsus olduğu xalqın tarixini özündə ehtiva edən bir vasitə kimi qiymətləndirmişdir. Dil tarixinin müxtəlif mərhələləri məhz həmin dövrdə yaşayıb-yaratmış sənətkarlarla bağlıdır. Çünki həmin sənətkarlar həmin dövrdə mövcud olan dilə daha tez müdaxilə edə bilirlər.

***Açar sözlər:** Bəxtiyar Vahabzadə, Azərbaycan dili, ana dili, təəssübkeş, şair, dil tairixi*

Konul Hasanova

Azerbaijan State Pedagogical University

PhD in Philology, Associate Professor

<https://orcid.org/0000-0001-8795-252X>

mail:konul.hasanova@adpu.edu.az

Bakhtiyar Vahabzadeh as a fanatic of our native language

Abstract

In modern Azerbaijani literature, B.Vahabzadeh's poems dedicated to the language, the history of the language, its purity, and its protection are loved not only by children, but also by adults. The reason for this is that the poet's fanaticism about

the language coincides with the interests of the Azerbaijani people, who are the bearers of the language. The poet made the preservation of the purity of the language a moral burden not only for the poet and scientists, but also for literary critics and our people. In his works, he wanted to instill the idea of how valuable the language is for the people and expanded the scope of our language. The poet evaluated the language not only as a means of communication between people, but also as a means that contains the history of the people to which he belongs. The various stages of the history of the language are connected with the artists who lived and created in that period. Because these artists can more quickly intervene in the language that existed in that period.

Keywords: *Bakhtiyar Vahabzadeh, Azerbaijani language, mother tongue, fanatic, poet, language history*

Giriş

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında B.Vahabzadənin dilə, dil tarixinə, onun saflığına, qorunmasına həsr etdiyi şeirlər nəinki uşaqlar, hətta böyüklər tərəfindən sevilməkdədir. Bunun səbəbi isə şairin dil haqqında bu təəssübkeşliyinin dil daşıyıcıları olan Azərbaycan xalqının mənafeləri ilə üst-üstə düşməsidir. Şair dilin təmizliyinin qorunmasının təkcə yazışı, şair və alimlərin deyil, ədəbiyyatşünasların və xalqımızın mənəvi yükünə çevirmişdir. O, öz əsərlərində dilin xalq üçün necə dəyərli mənəvi sərvət olması fikrini aşılamaq istəmiş və dilimizin əhatə dairəsini genişləndirmişdir. Şair dilin insanlar arasında təkcə ünsiyyət vasitəsi kimi yox, məxsus olduğu xalqın tarixini özündə ehtiva edən bir vasitə kimi qiymətləndirmişdir. Dil tarixinin müxtəlif mərhələləri məhz həmin dövrdə yaşayıb-yaratmış sənətkarlarla bağlıdır. Çünki həmin sənətkarlar həmin dövrdə mövcud olan dilə daha tez müdaxilə edə bilirlər. Onlar öz əsərləri ilə dilə yeni-yeni sözlər gətirə və sözü zaman-zaman dildən uzaqlaşdırmağa da biliblər. Orta dövrdə - Nəsimi, Füzuli, Xətayi kimi sənətkarlar, yeni dövrdə - M.F.Axundzadə, M.Cəlil, S.Vurğun, müasir dövrdə isə - Bəxtiyar Vahabzadə bu ənənənin görkəmli nümayəndələrindəndir. Şair ara-sıra qəzet və jurnallarda "Ana dilim-ana köküm!", "Tarix, dil, ənənə", "Ana dili", "Dil haqqında sorğu", "Bir daha ana dili haqqında", "Dil və əlifba", "Dilimiz-ədəbiyyatımız", "Dildə təbiilik və gözəllik", "Ana dili dövlət dili" kimi məqalələrlə çıxış etmişdir. O, bu cür məqalələri ilə Azərbaycan dilinin yüksək qiymətləndirmiş, bir şair kimi ədəbiyyat dilimizi bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə zənginləşdirmişdir. O, bir sənətkar kimi dil və şeir arasında olan bağları aşkarlamağa çalışmışdır. Şair bir çox mövzularda - fəlsəfi, sevgi-məhəbbət, təbiət haqqında yazsa da, dil haqqında yazdığı şeirlər nisbətən daha sosial səciyyə daşıyır və oxucunun dil haqqında düşüncələri ilə

eyniyyət təşkil edir, oxucunu bu milli problem haqqında düşünməyə sövq edir. Onu məhəbbət, vətən şairi kimi tanısaq da, şairin dil haqqındakı şeirləri xüsusi diqqətəlayiqdir. Bu cür şeirləri türkçülüğü qabardır, dil haqqında oxucuda öyrədici və yol göstərici funksiya daşıyır. Şair məqalə və şeirlərində öz qəlbində olan və dil üçün yararlı olan ən mütərəqqi fikirləri oxucuya aşılayır. O, milli şüuru dildə görür və ona görə də “ana dili”nə “ana köküm” deyir. (Adil, 1975, s. 39). O, bu yolda öz sələflərinin işini davam etdirərək, zaman keçdikcə inkişaf nəticəsində dəyişilən dilimizi qorumağa çalışmışdır.

Tədqiqat

Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatında Bəxtiyar Vahabzadənin dilə, dil tarixinə, onun saflığına, qorunmasına həsr etdiyi şeirlər nəinki uşaqlar, hətta böyüklər tərəfindən sevilməkdədir. Bunun səbəbi isə şairin dil haqqında bu təəssübkeşliyinin dil daşıyıcısı olan Azərbaycan xalqının mənafeyi ilə üst-üstə düşməsidir. Şair dilin təmizliyinin qorunmasının təkcə yazışı, şair və alimlərin deyil, ədəbiyyatşünasların və xalqımızın mənəvi yükünə çevirib. O, öz əsərlərində dilin xalq üçün necə dəyərli mənəvi sərvət olması fikrini aşılamaq istəyib və dilimizin əhatə dairəsini genişləndirib. Şair dilin insanlar arasında təkcə ünsiyyət vasitəsi kimi yox, məxsus olduğu xalqın tarixini özündə ehtiva edən bir vasitə kimi qiymətləndirib. Dil tarixinin müxtəlif mərhələləri məhz həmin dövrdə yaşayıb-yaratmış sənətkarlarla bağlıdır. Çünki həmin sənətkarlar həmin dövrdə mövcud olan dilə daha tez müdaxilə edə bilirlər. Onlar öz əsərləri ilə dilə yeni-yeni sözlər gətirə və sözü zaman-zaman dildən uzaqlaşdıra da biliblər. Orta dövrdə - Nəsimi, Füzuli, Xətayi kimi sənətkarlar, yeni dövrdə - M.F.Axundzadə, M.Cəlil, S.Vurğun, çağdaş dövrdə isə Bəxtiyar Vahabzadə bu ənənənin görkəmli nümayəndələrindəndir. Şair ara-sıra qəzet və jurnallarda “Ana dilim-ana köküm!”, “Tarix, dil, ənənə”, “Ana dili”, “Dil haqqında sorğu”, “Bir daha ana dili haqqında”, “Dil və əlifba”, “Dilimiz-ədəbiyyatımız”, “Dildə təbiilik və gözəllik”, “Ana dili - dövlət dili” kimi məqalələrlə çıxış edib. O, bu cür məqalələri ilə Azərbaycan dilini yüksək qiymətləndirib, bir şair kimi ədəbiyyat dilimizi bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə zənginləşdirib. O, bir sənətkar kimi dil və şeir arasında olan bağları aşkarlamağa çalışıb.

Şair bir çox mövzularda - fəlsəfi, sevgi-məhəbbət, təbiət haqqında yazsa da, dil haqqında yazdığı şeirlər nisbətən daha sosial səciyyə daşıyır və oxucunun dil haqqında düşüncələri ilə eyniyyət təşkil edir, oxucunu bu milli problem haqqında düşünməyə sövq edir. Onu məhəbbət, Vətən şairi kimi tanısaq da, şairin dil haqqındakı şeirləri xüsusilə diqqətəlayiqdir. “Bu cür şeirləri türkçülüğü qabardır, dil haqqında oxucuda öyrədici və yolgöstərici funksiya daşıyır. Şair məqalə və şeirlərində öz qəlbində olan və dil üçün yararlı olan ən mütərəqqi fikirləri oxucuya

aşılabilir. O, milli şüuru dildə görür və ona görə də “ana dili”nə “ana köküm” deyir. O, bu yolda öz səlflərinin işini davam etdirərək, zaman keçdikcə inkişaf nəticəsində dəyişilən dilimizi qorumağa çalışıb” (Cəfər, 1971, s. 92).

Bəxtiyar Vahabzadəni sosial təbəqədə məşhurlaşdıran əsərləri də məhz dil haqqındadır. “B.Vahabzadənin yaradıcılığını dörd mərhələyə bölür. Şairin dil haqqında mübarizəyə başladığı illər, yəni, 50-ci illər şairin dilçilik görüşlərinin birinci mərhələsini, 60-cı illər ikinci mərhələsini, 70-ci illər üçüncü, 80-ci illər isə dördüncü mərhələsini təşkil edir” (Nəbiyev, 1969, s. 55). Şairin dilçilik görüşlərinin birinci mərhələsinin başlanğıcında şair dil mücahidi kimi ana dilimizin saflığı yolunda bütün dilçiləri, ədəbiyyatşünasları və xalqımızı dilin təmizliyi uğrunda səfərbərliyə çağırıb. Həmin dövrdə çıxış etdiyi məqalələrlə dilin lazımınca qiəndirilmədiyini deyərək, dilin texniki imkanlarından, sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən çox az yazıldığını, bu haqda tənqidi məqalələrin az olduğunu göz önünə gətirərək daxili təəssübkeşliyini belə qələmə alır: “Ümumiyyətlə, şeir haqqında yazılan tənqidlər, əsasən, məzmunun ya da ideyanın nə dərəcədə aktual olmasının şərhindən ibarət olur. Şairlərimizin sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən, dilinin, ifadəliliyinin gözəlliyindən, təşbəhlərdən, istiarələrdən və sairədən bəhs edən məqalələr az yazılır” (Aliyeva, 2012, s. 63).

B.Vahabzadənin dilçilik görüşlərinin birinci mərhələsində yazılan, özünə qədərki və özündən sonrakı ədəbiyyat üçün örnək bir əsər olan “Ana dili” şeiri onun yaradıcılığının ən monumental, şah əsərlərindən biridir. Bu şeirdə şair dil üçün deyiləcək ən mütərəqqi fikir və ideyalarını əks etdirib. Dilin xalqın həyatında nə qədər vacib bir vasitə olması fikri ilə şeirdə dilimizin həm qrammatik, həm də poetik imkanlarının genişliyindən söhbət açıb. Bundan başqa şeirdə ana-vətən vəhdəti hiss olunur. Şeirin birinci misralarında bunun şahidi ola bilərik:

Dil açanda ilk dəfə, ana söyləyirik biz,
Ana dili adlanır bizim ilk dərsliyimiz (Vahabzadə, 2001, s. 45).

Şeirdə dünya dil mədəniyyəti irsinin Homerdən Puşkinədək, Şərqdə isə Füzulidən S.Vurğunadək olan dil ənənəsinin B.Vahabzadədə ən yüksək məqama çatması hiss olunur:

Bu dil - bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil - bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır.
Bu dil - tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi.
Bu dil - əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək
Qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək (Vahabzadə c II, 2002, s. 74).

Şeirin axıncı bəndində şair dilin xalqımıza bəxş etdiyi əvəzsiz nemətləri tanımayan özünün də dediyi kimi “ana dilində danışmağı ar bilən, modalı ədəbazar”a qarşı tənqidi mövqe tutub, əvvəldən didaktika yolunu tutan şair axıncı bənddə öz təlatümlərini və dil haqqında qayğılarından belə bəhs edib:

Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən,
Bunu iftixar bilən, modalı ədəbazar,
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar.
Qoy bunlar mənim olsun.
Ancaq vətən çörəyi, bir də ana ürəyi
Sizlərə qənim olsun (Vahabzadə c III, 2002, s. 88).

Şairin 1967-ci ildə Kasablankada səyahətdə olarkən yazdığı “Latın dili” şeiri onun dilçilik görüşlərinin ikinci mərhələsinin zirvəsini təşkil edir. Bu şeir yazıldığı dövrün B.Vahabzadənin dil barədə düşüncələrini göstərir. Şeirdə şairin məqsədi latın dilinin mükəmməlliyini göstərmək deyil, bu dili Azərbaycan dili üçün misal gətirməkdir. “Qədim Roma imperiyasının dili olan, xalqı mövcud olmayan bu dilin yenə də öz mükəmməlliyini saxlaması, dil kimi ölüb getdikdən sonra belə müasir dünya dillərində izinin, təsirinin hələ saxlamasını bir daha xatırlatmaqdır” (Özyürek, 1997, s. 93). Aşağıdakı misralarla şair xalqı mövcud ola-ola dilimizin ölməzliyini və təmizliyini təmin etməyə çalışıb. Latın dilindən nümunə gətirib:

Latın dili!
Hər sözündə dünya boyda yük daşıyır,
Latın dili!-Millət ölüb, dil yaşayır.
“Ana”deyən, ”torpaq”deyən,
“Vətən” deyən yox bu dildə.
Ancaq yenə yaşar bu dil (Vahabzadə c IV, 2002, s. 92).

Şair sonrakı misralarda latın dilinin bu xüsusiyyətini Azərbaycan dilində görə bilmədiyi üçün təəssüflənir. Fikirləri ilə latın dilini Azərbaycan dili ilə müqayisə edərək, vətən ola-ola korlanan dilimizi, “kiçik, yoxsul komalarda dustaq olan bir dil”ə bənzədib. Bundan başqa sonda bədii sualdan istifadə edilib.

İndi söylə,
Hansı dilə ölü deyək:
Vətən varkən,
Millət varkən,
Kiçik, yoxsul komalarda dustaq olan bir diləmi?

Yoxsa, uzun əsrlərdən, keçib gələn,
Xalqı ölən,
Özü qalan bir diləmi? (Vahabzadə c V, 2002, s. 93)

Şairin yaradıcılığının dilçiliklə bağlı görüşlərinin üçüncü və dördüncü mərhələsi öz-özlüyündə rəngarəngdir. Bu dövrlərdə onun görüşləri daha yüksək səviyyədə təzahür edir. Onun dillə bağlı yazdığı ayrı-ayrı məqalələrdəki fikirləri bizi bunu deməyə imkan verir ki, bu dövrlər şairin dilçilik görüşlərinin xüsusi mərhələsidir. Şair bir məqamı diqqətə çatdıraraq dilimizin möhtəşəm ifadəliliyindən danışaraq bu gözəlliyin erməniləri belə valeh etdiyini deyir. O, məqaləsində yazır: “Bir neçə il əvvəl Yeravanda keçirilən Zaqafqaziya xalqlarının poeziya günlərində mən də iştirak edirdim. Biz burada şeirlərimizi azərbaycanca oxuyurduq. Erməni xalqının demək olar ki, böyük bir qismi bizim dilimizi bilir. Buna görə də oxuduğumuz şeirlər gurultulu alqışlarla qarşılandı.” (Güler, 2009, s. 114).

B.Vahabzadə dilimizin qrammatikası barədə də öz məqalələrində də müfəssəl məlumat verib. Məsələn, “Dildə təbiilik və gözəllik” adlı əsərində yazır: “Sözləri və onun toplusu olan cümlələri - bir ağıldan o biri ağla, bir ürəkdən o biri ürəyə fikir yükü daşıyan nəqliyyat vasitəsinə bənzədib. Nəqliyyat yükə xidmət etdiyi kimi, sözlər də fikrə xidmət edir. Fikrə görə söz tapılır, sözə görə fikir yox! Ancaq fikir yükünün mənzilə tez, kəsə yolla çatdırılması üçün münasib nəqliyyat vasitəsi ən dəqiq sözlər, ibarələr, ifadələr tapılmalıdır” (Yeniçeri, 2009, s. 62).

B.Vahabzadə və C. Məmmədquluzadə yaradıcılığının əsasını təşkil edən dil məsələləri ortaq cəhət kimi götürülə bilər. Belə ki, “Anamın kitabı” əsərində ortaya qoyulmuş problem o cəmiyyətin ana dilinə olan münasibətini gözəl şəkildə təsvir edirsə, B.Vahabzadənin bu gün çox məşhur olan aşağıdakı misraları da bu günün dil mənzərəsini, insanlarımızın doğma dilə münasibətini açıq aydın ortaya qoyur. (Nerimanoğlu, 2012, s. 95)

Bir vaxt rusca idi, bütün reklamlar,
İndi ingiliscə dürtülür gözə.
İtin də dilinə hörmətimiz var
Bircə öz dilimiz yaramır bizə! (Vahabzadə c II, 2002, s.37)

Nəticə

Sənətkarlarımızın yazıb yaratdığı bu incilər nə qədər qiymətlidir. Bu incilər içərisində poeziya ilə bərabər tarix də yaşayır. Belə ki, bu əsərlərlə tanış olarkən müxtəlif dövrlərdə dilimizin ərəb – fars, rus, son dövrlərdə isə Avropa dillərinin təsirinə məruz qaldığı haqqında məlumatlar alırıq. Və əgər tarix bunu bizə mənbə

kimi verirsə, bu misralarda şairin, ədibin daxili səsini, ürək yanğısını da hiss edə bilirik. Təhlillərdən də göründüyü kimi, şair B.Vahabzadənin dilin saflığının qorunması, onun daxili imkanlarının üzə çıxarılması istiqamətində müstəsna xidmətləri olub. Bu keyfiyyətləri nəzərə alaraq onu Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin “ana dili şairi” adlandırsaq yanlışdır. Onun bu istiqamətdə yazdığı əsərlərini özündən əvvəl və özündən sonrakı dil tendensiyasının ən bariz nümunələri hesab etmək olar.

Ədəbiyyat

1. Adil, B. Bəxtiyar şair: //Ulduz.-1975.- № 10.-S. 33-34.
2. Cəfər, M. Dövrümüzün poeziyası /Məmməd Cəfər //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1971.- 5 iyun.- S.10.
3. Nəbiyev, B. Günün tələbləri səviyyəsinə: [Şairin “İdman yarışı” adlı şeiri haqqında] /Bəkir Nəbiyev // Ədəbiyyat və incəsənət.- 1969.- 12 aprel.
4. Vahabzadə B. Əsərləri (I c.). Bakı: Azərbaycan, 2001, 544 səh.
5. Vahabzadə B.Əsərləri (II c.). Bakı: Azərbaycan, 2002, 576 səh.
6. Vahabzadə B.Əsərləri (III c.). Bakı: Azərbaycan, 2002,512 səh.
7. Vahabzadə B.Əsərləri (IV c.). Bakı: Çarşıoğlu, 2002, 608 səh.
8. Vahabzadə B.Əsərləri (V c.). Bakı: Çarşıoğlu, 2002, 504 səh.
9. Aliyeva, M. Bahtiyar Vahabzadə və ortaq türkçe meseleləri /M.Aliyeva //I Beynəlxalq Bəxtiyar Vahabzadə simpoziumunun materialları, 13-15 dekabr 2012.- Bakı, 2012.- S.273-277.
10. Güler, N.R. Dil Sevdalısı Bahtiyar /N.R.Güler //“Kümbet altında” dergisi, sayı 36, Nisan, mayıs, haziran- 2009.- 50.s.
11. Nerimanoğlu, K.V. Bahtiyar Vahabzadənin ana dili uğruna mücadelesinin ana hatları /Kamil Veli Nerimanoğlu //I Beynəlxalq Bəxtiyar Vahabzadə simpoziumunun materialları, 13-15 dekabr 2012.- Bakı, 2012.- S.220-224
12. Özyürek R. B.Vahabzadə'nin “Ana Dili” şiiri üzerine /R.Özyürek //“Türk Lehçeleri ve Edebiyatı” dergisi, Aralık 1997, 22. sayı 70 s.
13. Yeniçeri, H. Ana dili və Bahtiyar Vahabzadə /H.Yeniçeri //“Kümbet altında” dergisi.- sayı 36, Nisan, mayıs, haziran- 2009.- 50.s.

Daxil oldu: 06.04.2025

Qəbul edildi: 08.06.2025